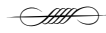

שייך דוקא בתלמידים גדולים ולא בתינוקות כמו שנתבאר.

ונפק"מ בין תלמידים גדולים לתינוקות לגבי יומי תמוז הארוכים, דבתלמידים גדולים החייבים ללמוד בלילה מחמת עיקר מצות תלמוד תורה ליכא לחלק חילוק בין יומי תמוז

הארוכים לבין יומי כסלו הקצרים, משא"כ לגבי תינוקות מדין חינוך יש לומר דפטור המלמד מלחנכן ללמוד בלילה ביומי תמוז דאין התינוקות יכולים ללמוד עד השעות המאוחרות בלילה. נועיין מה שכתב בזה בספר נהורא דאורייתא (מאמר שלישי פרק א.)

פרק ב הלכה ב **ומכה אותן המלמד להטיל עליהם אימה, ואינו מכה אותם מכת אויב מכת אכזרי, לפיכך לא יכה אותם בשוטים ולא במקלות אלא ברצועה קמנה.** בדין הכאת המלמד נתחדשו שתי הלכות: (א) היתר; (ב) מצוה. דאילולי חידוש דין הכאה במלמד, היתה הכאה זו חשיבא עבירת לאו דאורייתא ד"פן יוסיף", כמו שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות חובל ומזיק, אלא דהיתר מסויים נאמר לגבי מלמד דמותר לו להכות את התינוקות לצורך מצות תלמוד תורה. ומלשון הרמב"ם כאן מוכח דנאמר עוד דין בהכאת המלמד, והוא חובת המלמד להכות את התינוקות בכדי להטיל עליהם אימה.

יוסיף" אי מחית ליה בערקתא דמסאנא, אך הרמב"ם כתב "ומכה אותם המלמד", דהוא דין חיוב הכאה, ויש לעיין מנא ליה לרמב"ם דין זה.

ונראה לומר דהמקור למצות הכאה במלמד תינוקות הוא מהא דאיתא במתניתין מכות (ה): אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות, יצא האב המכה את בנו, והרב הרודה את תלמידו, ושליח ב"ד. ובסוגיא (שם) איתיביה רבינא לרבא, יצא האב המכה את בנו, והרב הרודה את תלמידו, ושליח ב"ד, לימא כיון דאילו גמיר לאו מצוה, השתא נמי לאו מצוה, התם אע"ג דגמיר מצוה, דכתיב (משלי כט, יז) יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך, עכ"ל.

ועיין כאן בכסף משנה דהביא מקור לדברי הרמב"ם, וז"ל, פרק לא יחפור (ב"ב כא.) אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תמחי אלא בערקתא דמסאנא, עכ"ל. ונראה דזה מקור לדין היתר המלמד להכות את התינוקות, דמוכח מסוגיית הגמרא דלא עבר המלמד על איסור "פן

הרי דמפורש דהכאת המלמד הכאת מצוה חשיבי, ולפיכך אם הרג המלמד את התינוק בשגגה על ידי הכאה זו פטור מגלות, דבעינן דומיא דחטיבת עצים דרשות. והכאה דמצוה במלמד הוי כהכאת שליח בית דין דהיא הכאה דמצוה ואם הרג השליח

את הנידון על ידי הכאה זו פטור הוא מגלות.

כתב הרמב"ם כאן: ואינו מכה אותם מכת אויב מכת אכזרי, לפיכך לא יכה אותם בשוטים ולא במקלות אלא ברצועה קטנה, עכ"ל. ונראה דדין זה מפקיע מכת אויב מכלל הכאת מצוה. וממילא אם הכה המלמד את התינוק מכת אויב בשוטים או במקלות ליכא מצוה בהכאה זו, ואם הרגו בשגגה גולה על ידו. דליכא פטור גלות אלא בהכאת מצוה, ואם פקע שם הכאת מצוה מהכאה זו הרי אין לומר דלא הוי דומיא דיער, וגולה.

ועיין רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ה' (הלכה ה), וז"ל, הבן שהרג את אביו בשגגה גולה וכן האב שהרג את בנו בשגגה גולה על ידו, במה דברים אמורים בשהרגו שלא בשעת לימוד, או שהיה מלמדו אומנות אחרת שאינו צריך לה, אבל אם יסר בנו כדי ללמדו תורה או חכמה או אומנות ומת פטור. (שם הלכה ו) וכן הרב המכה את תלמידו או שליח בית דין שהכה את בעל דין הנמנע מלבוא לדין והמיתו בשגגה פטורין מן הגלות שנאמר לחטוב עצים, לדברי הרשות, יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין, שהרי שגגו והרגו בשעת עשיית המצוה, עכ"ל.

הרי דמפורש דדין פטור גלות בהכאת המלמד הוא מחמת הכאה דמצוה דאינו דומה לחטיבת עצים לדברי רשות,

ולא משום שהוא קרוב לאונס. ונראה מדברי הרמב"ם התם בהלכות רוצח והכא בהלכות תלמוד תורה, דחלות שם מצוה בהכאת המלמד תלויה בשני תנאים: א) תנאי בכוונת הגברא, דהיינו שהכה המלמד את התינוק לצורך מצות תלמוד תורה, והיינו דכתב בהלכות רוצח "כדי ללמדו תורה", ואע"ג דלא קבע הרמב"ם תנאי זה להדיא אלא לגבי האב שהכה את בנו, מ"מ מהלשון וכן הרב המכה את תלמידו, שמעינן דהוא הדין ברב המכה את תלמידו דבעינן "כדי ללמדו"; ב) תנאי בגוף החפצא דההכאה, דהכאה של אכזריות לאו שמייה הכאת מצוה, וכלשון הרמב"ם כאן בהלכות תלמוד תורה דלא יכה את התלמיד מכת אויב.

ונראה לומר דחילוק גדול איכא בין שאר הריגות בעלמא לבין הכאת מלמד תינוקות. דבשאר הריגות אי אפשר לפוטרו מגלות אלא לאחר אומדנא דבית דין דהרגו על ידי אונס בלא פשיעה. דבשאר ההריגות אמרינן דמסתמא בשוגג הכהו ואיכא חזקת חיוב גלות עד שבית דין מוכיחים דאונס הוי ומפקיעים חזקה זו ופוטרים את ההורג. משא"כ בהכאת מלמד תינוקות לא בעינן אומדנא דבית דין להפקיע חזקת חיוב אלא אמרינן דמסתמא לצורך לימוד הכהו והו"ל הכאת מצוה, ולא דומיא דחטיבת עצים, ופטור. ובכדי להפקיע חזקת פטור בענין הוכחה דשלא לצורך לימוד הכהו. וליכא נפק"מ בין שוגג לאונס, דאף הכאה

בשוגג פטורה. ודוקא בכה"ג דהכהו בשוטים או במקלות דלא חשיבי הכאת מצוה חזקתו שחייב גלות, ובעינן שיאמדהו בית דין לקבוע דעל ידי אונס הכהו ולהפקיע חזקת חיוב גלות.

ויש לעיין אי בעינן תנאי שלישי בחלות שם מצוה בהכאת מלמד תינוקות, והיינו דבעינן הכאה בין הכתפיים. דאיתא במכות דף (כב:): רבי יהודה אומר ארבעים שלימות הוא לוקה. אמר רבי יצחק מאי טעמא דרבי יהודה, דכתיב (זכריה יג, ו) 'מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכתי בית מאהבי'. ורבנן, ההוא בתינוקות של בית רבן הוא דכתיב, עכ"ל. ועיין שם במהרש"א דפירש דהכאה לשם תוכחת מוסר היא הכאה בין הכתפיים דלא מכין את התינוק במקום שיש בו סכנה כמו הראש או כנגד אברים הפנימיים, ע"ש. ויש בדברי המהרש"א תוספת למה שכתב הרמב"ם דיש לו למלמד להכותו ברצועה קטנה, דלפי המהרש"א לא סגי בחפצא שמשמש בו המלמד להכותו, אלא גם המקום בגוף קובע אי הוי הכאת מצוה או הכאה אכזרית.

אלא דיש לעיין בהא דילפינן פטור גלות במלמד שהכה את התינוק ברצועה קטנה מקרא ד"לחטוב עצים", הא קיימא לן דכל הפטורים ברועח במזיד (מחויב מיתה) פוטרים ברועח בשוגג (מחויב גלות), ולחויב מיתה בעינן

שתהא הכאה דיש בה כדי להמית כדאיתא בסנהדרין (עח), דאם הכהו הכאה דאין בה כדי להמית לא חשיבי מעשה הריגה כלל, אם כן במלמד שהכה את התינוק ברצועה קטנה נוכל שכן אליבא דמהרש"א דהכהו בין הכתפיים במקום שאין בו סכנה הויא הכאה שאין בה כדי להמית, ופשיטא דפטור, ואמאי בעינן פטור הכאת מצוה משום דאינו דומיא דחטיבת עצים דרשות הא דל מהכי תיפוק ליה משום דלא הוי הכאה דיש בה כדי להמית.

ונראה לתרץ על פי היסוד המובא בשם הגר"ח [עיין חידושי הגר"ח על הש"ס למכות (כב:)] דלענין חיוב מיתה ברועח במזיד הפטור של "אין בו כדי להמית" הוא משום דלא חשיב המיתה מחמת הכאתו. וזה לא שייך אלא כשאין בו כדי להמית כלל, אבל אם יכול להמית גם באופן שהוא רחוק אזי מכיון דהוי מיתה מחמת הכאה זו חייב עליה. דאע"ג דאילו היינו עושים אומד מתחילה, עובר למעשה ההכאה, הרי האומד היה שלא ימות, מ"מ מכיון דבסוף מת מחמת הכאה זו, חייב. והיינו טעמא משום דשלא ברשות הכה, ולפיכך אינו יכול לפטור את עצמו מחמת האומד, ושפיר מקרי יש בו כדי להמית כיון דמחמת הכאה זו מת. נוביאר הגר"ח דדוקא לענין שליח בית דין המלקה את המחוייב מלקות והרגו איכא דין מסויים דפטור מגלות. דאע"ג

דהכחו הכאה שיש בה כדי להמית ולבסוף מחמת ההכאה מת, אלא אע"ג דהאומד היה שלא ימות מחמת הכאה זו מכל מקום כיון שלבסוף מחמת ההכאה מת, ובכה"ג בדין רוצח בעלמא חייב, בשליח בית דין פטור מחמת הכאה דמצוה דהשליח מקיים בו ואם בן הכות הרשע.]

ולפי זה יש לומר דפטור רב שהכה את תלמידו איירי בגוונא דהכחו

ברצועה קטנה ולא הכהו מכה אכזרית ובודאי היינו אומדים דאין בהכאה זו כדי להמית - אך לא הויה הכאה שאין בה להמית כלל אלא יכולה להמית באופן שהוא רחוק - כיון דבסוף מת התלמיד מחמת הכאה זו, לגבי דין רציחה בעלמא - בין לחיוב מיתה במזיד ובין לחיוב גלות בשוגג - היינו אומרים דחייב, אלא דילפינן מחטיבת עצים דכיון דהכאה דמצוה הוי, פטור הרב מגלות.

* * *

בדין זה דפטור המלמד מגלות בהכה את תלמידו והרגו, יש להסתפק אי בעינן שיעידו העדים דבשעת לימוד הכהו הא לאו הכי חייב המלמד לגלות, או דלמא י"ל דפטור המלמד מגלות אע"ג דלא ידעי העדים אי בשעת לימוד הכהו אלא אנן אמרינן דמסתמא בשעת לימוד הכהו. דהנה לגבי אב שהכה את בנו כתב הרמב"ם (הלכות רוצח פרק ה הלכה ה): האב שהרג את בנו בשגגה גולה על ידו, במה דברים אמורים בשהרגו שלא בשעת לימוד וכו', הרי משמע דבסתמא האב גולה על ידי בנו, רק דאם העידו העדים דבשעת לימוד הרגו פטור מגלות. אולם לגבי מלמד (שם הלכה ו) כתב הרמב"ם "וכן", ונראה דקאי אמש"כ בסוף הלכה ה': "אם יסר בנו כדי ללמדו וכו' פטור", היינו דלא נפטר האב מגלות אלא בהכאה לצורך לימוד. ועל זה קאי ה"וכן" ברב המכה את תלמידו דלא נפטר הרב מגלות אלא בהכאה לצורך לימוד. ונראה דחילוק איכא בין לצורך לימוד דהוא תנאי בין בפטור האב ובין

בפטור המלמד. לבין בשעת לימוד דהוא תנאי בפטור המלמד בלבד. דלצורך לימוד הוי תנאי בעצם החפצא של ההכאה בכדי לקובעה כהכאת מצוה. משא"כ תנאי דשעת לימוד דכתבו הרמב"ם לגבי אב שהכה את בנו, דין הוא באומד בית דין דבעינן עדות דבשעת לימוד הכהו בכדי להפקיע חזקת חיובא דאב ולפטור את האב מחיוב גלות. וזה דין מסויים באב. משא"כ במלמד, הכאתו היא בחזקת הכאת מצוה, וטעמא משום דעצם חלות מינוי גברא ד"מלמד" מחייבתו להכות את התינוק, כמו שכתב הרמב"ם כאן בהלכות תלמוד תורה דחייב המלמד להכותם להטיל עליהם אימה, אשר על כן לא בעינן עדות לקבוע הכאת מצוה, רק דלו יעידו העדים דהכחו המלמד שלא לצורך מצוה אזי יפקיעו חזקת חפצא דהכאת מצוה, וגולה על ידי תלמידו. אך בלא הוכחה להיפוך חזקת המלמד דהכחו בשעת לימוד ולצורך מצוה. ואם תאמר הרי כתב הרמב"ם

בסוף הלכה ו': "שהרי שגגו והרגו בשעת עשות המצוה", ודברי הרמב"ם קאי בין על אב המכה את בנו בין על רב המכה את תלמידו, משמע דבעינן עדות דהכהו בשעת לימוד. נראה דאין כוונת הרמב"ם דבעינן עדות דבשעת הלימוד הרג הרב או המלמד את תלמידו. אלא כוונת הרמב"ם לקבוע סיבת הדין, דלכן הוי

הכאה דמצוה כיון דהכהו בשעת עשות המצוה, אך אה"נ אם העדים לא ידעו אי בשעת הלימוד הרגו מכל מקום פטור הרב מגלות דחוקה דבשעת לימוד הכהו. ודוקא באב שהכה את בנו אם לא ידעו העדים אי בשעת הלימוד הרגו יתחייב האב לגלות דבסתמא גולה האב על ידי בנו.

* * *

כתב הרמב"ם בהלכות רוצח (פרק ה הלכה ה): אם יסר בנו כדי ללמדו תורה או חכמה או אומנות ומת פטור, עכ"ל. מבואר דאב המלמד את בנו חכמה והכהו והרגו בשוגג פטור מגלות. ויש להסתפק ברב שלימד את תלמידו חכמה, והכהו והרגו בשגגה, אי גולה על ידו. דשמא הוי דין מיוחד באב, דילפינן מקרא בקידושין (ט). דהאב חייב ללמד את בנו אומנות, חזינן דאין חיוב האב כלפי בנו בתורה בלבד, ואם כן יש לומר דה"ה דחייב האב ללמד את בנו חכמה. משא"כ רב דחובתו מטעם "ושננתם" לכאורה פשוט דליכא לגביה מצוה ללמדו חכמה, וממילא לא חשיבי הכאת הרב הכאה דמצוה אלא אם מלמדו תורה.

מצות לימוד הרב לתלמידו וחשיבא הכאה דמצוה ולא הוי דומיא דחטיבת עצים דרשות. וצריך עיון.

והנה יש לחקור בחיוב האב ללמד את בנו חכמה אי הוי בכלל מצות תלמוד תורה ד"ולמדתם", או דהוי מצוה בפני עצמה. ומהא דהשמיט הרמב"ם חיוב זה דלימוד חכמה בפרק א' מהלכות תלמוד תורה, משמע דחיוב זה דלימוד חכמה לא הוי בכלל מצות "ולמדתם" ולא שייך למצות תלמוד תורה ולהכי השמיטו הרמב"ם. ולפי זה חובת האב לגבי חכמה היא חובה המיוחדת לאב ולא שייך לגבי רב המלמד את תלמידו דמצותו תלמוד תורה היא. אלא דלפי זה קשה להבין לשון הרמב"ם "וכן" שכתבו בהלכות רוצח לפטור את הרב מגלות בהרג את תלמידו בשוגג כדי ללמדו.

ונראה לומר דאע"ג דאין "חכמה" חשובה גופא של תורה, מ"מ בכלל מצות לימוד תורה היא. דעיין לשון הרמב"ם לקמן פרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יג), וז"ל, אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם

אלא דמהמשך לשון הרמב"ם שם (הלכה ו'): **וכן** הרב המכה את תלמידו וכו' והמיתו בשגגה פטורין מן הגלות שנאמר לחטוב עצים, לדברי הרשות, יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו וכו' שהרי שגגו והרגו בשעת עשיית המצוה, עכ"ל. מהא דנקט "וכן" משמע דהרמב"ם משהו דין רב לדין אב, דאף לימוד חכמה הוי בכלל

למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, עכ"ל. הרי להדיא דתלמוד תורה לחוד וד"דברי חכמה" לחוד, וכתב הרמב"ם דאף על ידי לימוד דברי חכמה זוכה האדם לכתר תורה. ועיין עוד בהלכות סנהדרין פרק ג' (הלכה ז) דכתב: "צריכים הדיינים לישוב באימה ויראה וכו' ואסור להקל ראש או לשחק או לספר בשיחה בטלה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה". הרי דתורה וחכמה שני ענינים שונים הם.

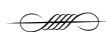
ובביאור המושג "חכמה" ברמב"ם נראה על פי מש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות למכות (ח), וז"ל, אם הכה האב את הבן שלא בשביל לימוד תורה ולא מדות ולא מלאכה שיתפרנס בה והרגו הרי שגולה, ואם הכהו על אחד מאלו אינו גולה, והוא הדין עצמו ברב הרודה בתלמידו, עכ"ל. הרי דמאי דכתב הרמב"ם "חכמה" במשנה תורה, קראו מדות בפירוש המשניות.

ועיין רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (הלכה י), וז"ל, חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשן שפלה למאד ורוחם נמוכה וכו' מוזהרים אנו

עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון וכו' המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן הרי זה עובר בלא תעשה, במה דברים אמורים בזמן שעינה אותן לצורך עצמו, אבל עינה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר, עכ"ל. והיינו כמו שכתב בפירוש המשניות דאיכא מצוה ברב המלמד מדות בכדי להוליך את תלמידו בדרך ישרה ומחמת מצוה זו ליכא בזה איסור עינוי יתום. דאין מלמדים "פרדס" אלא לתלמידים שכבר נתמלאו כריסם לחם ובשר ויודעים האסור והמותר כמש"כ הרמב"ם בסוף פ"ד מהלכות יסודי התורה, עי"ש.

ובן לענין הכאת מצוה, דמשמע מלשון הרמב"ם דרב המלמד את תלמידו "חכמה" והכהו והרגו בשוגג דפטור מגלות, נראה ד"חכמה" היינו מדות, כמו שכתב בפירוש המשניות למכות הנ"ל, ולא חכמות הטבע ורזי היצירה, ד"פרדס" מלמדים רק לתלמידים גדולים ובלמוד תלמידים גדולים לא שייך הכאה של מצוה לצורך לימודם.

נובענין מה שהזכיר הרמב"ם "דברי חכמה" בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יג) בענין לימוד בלילה לזכות בכתר תורה, עיין מה שכתבנו שם.]

פרק ב הלכה ב **ומכה אותם המלמד** בהלכות תלמוד תורה (פרק א הלכה ו),

להטיל עליהם אימה. כתב הגרש"ז וז"ל הכפייה לכופ את הבן ללמוד ולידע